

تطبیق مشروعیت قصاص نفس در نظام جزایی ایران و اسلام با مصلحت اجتماعی

(تاریخ دریافت ۱۳۹۶/۰۸/۰۸ ، تاریخ تصویب ۱۳۹۶/۰۹/۱۵)

سید محمد کیان

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی و مدرس دانشگاه

چکیده:

در این مقاله با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی و تحلیل پیرامون موضوع «تطبیق مشروعیت قصاص در نظام جزایی ایران و اسلام با مصلحت اجتماعی» پرداخته و با تبیین جایگاه «قصاص» در نظام جزایی اسلام و ایران و تطبیق آن با مصلحت اجتماعی پرداخته و از مجموع جهات این استنباط را که حفظ مجازات «قصاص» برای مصلحت اجتماعی، بازدارندگی جامعه از جنایت نفس و اعضاء و منافع و همچنین حفظ حرمت تمامیت جسمانی افراد جامعه ضروری و لازم است. جرایم علیه تمامیت جسمانی از جمله جرایم خشونت آمیز می‌باشند. این جرایم علیه جسم و جان، یعنی برخلاف آنچه که (برخلاف مال) تنها دارایی انسان و جزئی از وجود اوست، ارتکاب می‌یابند. از این رو، از قدیم الایام در نظامهای حقوقی مختلف مجازات‌های سنگینی برای مرتکبان این دسته از جرایم پیش‌بینی شده است. این سخت‌گیری در قانون حمورابی، به عنوان قدیمی‌ترین قانون مدون بشر که سابقه‌ای چهار هزار ساله دارد، در شریعت موسی «علیه السلام» و سایر ادیان، در قوانین حاکم در تمدن‌های قدیمی (مثل ایران و روم باستان) و نیز در قوانین امروزی کشورها مشاهده می‌شود.

۱۱۹

مقدمه:

مجازات قصاص امروزه در نظام جزایی ایران داری اهمیت ویژه ای است. آنچه که حساسیت افکار عمومی و علی الخصوص حقوق دانان بر مسئله مبحث « قصاص » موضوع مذکور را به عنوان چالشی فراروی نظام آموزشی، تقنینی و قضایی کشور مطرح ساخته است. به دلیل رویکرد برخی کشورهای اروپایی و آمریکایی مبنی بر حذف مجازات قصاص (اعدام) یا به عبارت بهتر اذهاق نفس قاتل چه با قصاص از هر نوع و چه با اعدام، از نظام قضایی آنها این سوال را در ذهن برخی دانشجویان، اساتید، و کلا، قضات و مطرح ساخته که نیاز به بازنگری در مبحث قصاص در نظام حقوقی و تقنینی ایران هست یا خیر؟

مقنن در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ماده ۱۴ چنین مقرر می دارد: « مجازات‌های مقرر در این قانون چهار قسم است: الف- حد ب- قصاص پ- دیه ت- تعزیر ... »

از آنجا که مجازات قصاص به عنوان مجازات اصلی در حقوق ایران به شمار می رود و قانون ایران بر مبنای شرع مقدس اسلام بنا نهاده شده است، نیازمند نگاهی جامع و دقیق به از دیدگاه اسلام، قانون ایران و مبحث حساس مصلحت اجتماعی هستیم که هر کدام به تفصیل این مقاله بررسی خواهد شد.

بخش اول: تبیین قصاص در نظام قضایی اسلام

خداوند در قرآن و آیه ۱۷۸ بقره نازل شد و حکم عادلانه قصاص را بیان کرد: (یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم القصاص فی القتلی الحر بالحر و العبد بالعبد و الانثی بالانثی فمن عفی له من اخیه شیء فاتباع بالمعروف و اداء الیه باحسان ذلك تخفیف من ربکم و رحمۃ فمن اعتدی بعد ذلك فله عذاب الیم) «ای افرادی که ایمان آورده‌اید! حکم قصاص در مورد کشتگان بر شما نوشته شده است، آزاد در برابر آزاد، و برده در برابر برده، و زن در برابر زن، پس اگر کسی از ناحیه برادر (دینی) خود مورد عفو قرار گیرد (و حکم قصاص او تبدیل به خونبها گردد) باید از راه پسندیده پیروی کند (و در طرز پرداخت دیه، حال پرداخت کننده را در نظر بگیرد) و قاتل نیز به نیکی دیه را به ولی مقتول بپردازد (و در آن مسامحه نکند) این تخفیف امری حتمی است از ناحیه پروردگار شما و کسی که بعد از آن تجاوز کند عذاب دردناکی خواهد داشت».

عادت اعراب جاهلی بر این بود که اگر کسی از قبیله آنها کشته می شد تصمیم می گرفتند تا آنجا که قدرت دارند از قبیله قاتل بکشند، و این فکر تا آنجا پیش رفته بود که حاضر بودند به خاطر کشته شدن یک فرد تمام طائفه قاتل را نابود کنند. قصاص اسلامی به هیچ وجه جنبه انتقام جویی ندارد بلکه دریچه‌ای است به سوی حیات و زندگی انسانها. از یک سو ضامن حیات جامعه است، زیرا اگر حکم قصاص وجود نداشت و

افراد سنگدل احساس امنیت می کردند جان مردم بی گناه به خطر می افتاد. سبب و موجب قصاص نفس ، خارج کردن نفس معصوم و همتا از روی عمد و ستم است . (مکی العاملی / ۱۳۹۵ / ص ۲۵۶)

بخش دوم: تطبیق قصاص نفس در نظام جزایی ایران و اسلام با مصلحت اجتماعی

برخی اینطور می اندیشند که مجازاتهایی که در قرآن کریم برای جرایم و ضدهنجارها معین شده است از جمله مجازات قصاص غیر انسانی و خشن است . اما نکته ای که در پس این سخن مستطر می باشد این است که نگاه کارشناسی از باب علم حقوق جزا و جرم شناسی در این رابطه وجود ندارد . علم حقوق جزا و جرم شناسی پیش از آنکه مجازات را مورد نقد و بررسی قرار دهد . پیشگیری از مجازات را چراغ راه مبارزه با ضدهنجار می داند . در حیطه علم جرم شناسی دو نوع پیشگیری مطرح است .

اول : پیشگیری اجتماعی که شامل نظام تعلیم و تربیت ، رسانه و رشد فکری و اعتقادی می شود .

دوم : پیشگیری وضعی که شامل تمهیدات محیطی و تنظیم وضعیت روانی محیط می شود . عالمان حقوق جزا و جرم شناسی پیشگیری اجتماعی و اصلاح اندیشه مجرمانه را اساسی تر و مفید فایده تر می دانند .

قرآن کریم که بخش اعظمی از آن به پیشگیری اجتماعی ، بیان اخلاق و فضایل انسانی ، عبرت از پیشینیان و دعوت به خیر و صلاح اختصاص دارد و بخش ناچیزی به بیان و تقنین مجازات می پردازد نیز با آنچه که بشر بعد از حدود ۱۴۰۰ سال به آن رسیده است سازگار تر است . نمونه بارز بازگشت بشر به اندیشه الهی قرآن مجازات زندان است که در اسلام مجازات زندان برای جرایم نیست . بشر که مجازات زندان را همیشه به عنوان مجازات اصلی در نظامهای حقوقی در نظر گرفته است ، امروز در کنفرانس های بین المللی به دنبال حذف یا حداقل کاهش آن و بازسازی مجرم با اجتماع و مجازاتهای جایگزین است . مجازاتهای مندرج در قانون ایران عبارتند از قصاص ، حدود ، دیات و تعزیرات . قصاص کیفری است که به حکم قانون و بوسیله مجنی علیه یا اولیاء قانونی او علیه مجرم به کار می رود و باید در حدودی که قانون معین می کند و نظیر جرمی باشد که از طرف مجرم صورت گرفته است . پس باید جرم و مجازات شبیه هم باشد (جعفری لنگرودی / ۱۳۹۶ / ص ۵۴۵) قصاص از مجازات های اصلی است . مجازات اصلی مجازاتی است که قانونگذار برای جرم معینی پیش بینی نموده و مستقیماً مورد حکم قرار می گیرد . (ساولانی / ۱۳۹۶ / ص ۴۰۵) در مورد قصاص نفس که در قالب اعدام انجام می شود و برخی از محافل و مجامع فکری آن را خشن و غیر انسانی می دانند ، این بحث اساسی مطرح است که اگر جان مقتول آنقدر بی ارزش است که می شود از قصاص گذشت ، پس جان قاتل هم بی ارزش است و قابل ستاندن است چرا که اصطلاحاً قاتل خونی رنگین تر از مقتول ندارد . (در مورد قتل عمدی صحبت می کنیم نه قتل شبه عمدی و خطایی که

اصلاً مجازات اعدام ندارد). و از طرف دیگر اگر جان مقتول با ارزش است همانطور که در اسلام اگر جان انسانی را بگیریم به منزله این است که قومی را نابود کرده ایم پس مجازات اعدام و سلب حیات نمی تواند غیر انسانی باشد.

البته بحثی که در فوق مطرح کردیم از باب ایراد تفسیر صحیح از قصاص است. حال اینکه پیامبر اکرم (ص) و تمامی ائمه اطهار سفارش به بخشش کرده اند و ممکن است سوال شود اگر تمامی بزرگان دین اسلام سفارش به بخشش کرده اند پس چرا همان بخشش اعمال نمی شود؟ پاسخ این است که: اولاً قصاص از طرف خداوند یک حق است. یک حق قابل اعمال است و اختیار گذشت از آن با اولیاء دم است. اولیاء دم حق دارند از قصاص بگذرند یا نگذرند و برای اعمال حق کسی را نمی توان محکوم سرزنش کرد.

ثانیاً: شخص مستعد ارتکاب جرم قتل عمدی می داند که سلب حیات دیگران ممکن است سلب حیات خودش را نیز به ارمغان آورد و این مسئله ممکن است وی را از ارتکاب این عمل بازدارد. البته اگر نسبت به قطعیت مجازات اعدام و قصاص نفس یقین داشته باشد، چنین مجازاتی موثر تر خواهد بود. این تفکر مصداق جمله معروف ائمه اطهار (ع) است که می فرمایند: آنچه را که برای خود میپسندی برای دیگران هم پسند و آنچه را که برای خود نمی پسندی برای دیگران هم پسند.

ثالثاً: نکته بسیار مهمی که باید مدنظر داشت این است که اگر مجازات قصاص نفس نبود بشری که در طول تاریخ به این نتیجه رسیده که قتل عمدی یک انسان زشت و شنیع است و به این نتیجه رسیده است مجازات قاتل را باید به قانون بسپارد، سیر تکوینی تمدن را برعکس طی خواهد کرد و به دوران سیاه انتقام خصوصی بر خواهد گشت. اولیاء دم مقتول که خواهان مجازات قاتل هستند، اگر جامعه مجازات عادلانه قصاص را اعمال نکند ممکن است خودشان در اثر رنج و آلام از دست دادن عزیزشان دست به انتقام بزنند. حتی اگر برای بخش کوچکی از اولیاء دم مقتولین یک جامعه چنین اتفاقی رخ دهد کافی است تا به عصر سیاه دور از تمدن برگردیم. بنابراین برای حفظ تمدن و جلوگیری از عقبگرد نظام جزایی در ایران حفظ قصاص نفس به عنوان مجازات اصلی امری لازم و با مصلحت اجتماعی سازگاز است.

بنابراین عادلانه ترین کار این است اختیار بخشش یا اعمال مجازات را به بازماندگان مقتول بسپاریم ولی نهادها و بنیادهای جامعه جهت کسب رضایت اولیاء دم مقتول بسیج شوند و به توصیه پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) جامع عمل بپوشانند.

نتیجه گیری :

مجازات قصاص امروزه در نظام جزایی ایران داری اهمیت ویژه ای است . آنچه که حساسیت افکار عمومی و علی الخصوص حقوق دانان بر مسئله مبحث « قصاص » موضوع مذکور را به عنوان چالشی فراروی نظام آموزشی، تقنینی و قضایی کشور مطرح ساخته است .

اگر مجازات قصاص نفس نبود بشری که در طول تاریخ به این نتیجه رسیده که قتل عمدی یک انسان زشت و شنیع است و به این نتیجه رسیده است مجازات قاتل را باید به قانون بسپارد ، سیر تکوینی تمدن را برعکس طی خواهد کرد و به دوران سیاه انتقام خصوصی بر خواهد گشت . اولیاء دم مقتول که خواهان مجازات قاتل هستند ، اگر جامعه مجازات عادلانه قصاص را اعمال نکند ممکن است خودشان در اثر رنج و آلام از دست دادن عزیزشان دست به انتقام بزنند . حتی اگر برای بخش کوچکی از اولیاء دم مقتولین یک جامعه چنین اتفاقی رخ دهد کافی است تا به عصر سیاه دور از تمدن برگردیم . برای حفظ تمدن و جلوگیری از عقبگرد نظام جزایی در ایران حفظ قصاص نفس به عنوان مجازات اصلی امری لازم و با مصلحت اجتماعی سازگار است . بنابراین باقی ماندن مجازات قصاص که ریشه در احکام شریعت اسلام دارد ، در نظام تقنینی و جزایی ایران با مصلحت اجتماعی سازگار است و امری لازم و ضروری به نظر می رسد .

منابع و مأخذ

کتاب:

۱. میرمحمد صادقی، حسین، جرایم علیه اشخاص، انتشارات میزان، تهران، زمستان ۱۳۹۵
۲. گلدوزیان، ایرج، محشای قانون مجازات اسلامی، انتشارات مجد، تهران، ۱۳۹۵
۳. مکی‌العاملی، شیخ‌ابی عبدالله شمس‌الدین محمد ابن جمال‌الدین، لمعه دمشقیه، ترجمه شیروانی، علی، انتشارات دارالفکر، قم، ۱۳۹۵
۴. شهید ثانی، شرح لمعه، ترجمه شیروانی، علی، انتشارات دارالعلم، قم، ۱۳۹۵
۵. خمینی، روح‌الله، تحریر الوسیله. مترجمین موسوی بجنوردی، سید محمد، حسینی نیک، سید عباس، انتشارات مجد، تهران، ۱۳۹۰
۶. ساولانی، اسماعیل، حقوق جزای عمومی، انتشارات دادآفرین، تهران، ۱۳۹۶
۷. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج‌دانش، تهران، ۱۳۹۶

